

VI

Як їмость із Славком вернула, то не застала Пазі дома. Відносячи сама справунки до спіжарні, переконалася, що бракує муки й сиру. Ніхто інший не міг узяти, тільки Пазя. Ключі від спіжарні лишила їмость у панотця в канцелярії, та й ще йому наказувала, аби їх пантрував. А він забув про це. Мав багато важнішу роботу. Лазив сьогодні на стрих та й позносив відти до хати всі старі рами з побитими шибами. Насмітив повну хату. Поскладав ті запорошені рами в великій кімнаті під стіну та хвалився перед їмостью, яке він діло доконав. Це ж вікна зовсім добрі, лиш повставляти декілька нових шиб.

Їмость не говорила ані слова. Пішла до Славкової кімнатки й зі злості плакала. Ті рами з шибами були призначені на інспекти. Тепер їх висаджуй знов на під. Кілько разів виїздила їмость із дому, завсіди заставляла якусь позму. Треба вважати на панотця, як на малу дитину, треба ховати перед ним усе, як перед дитиною сірники і ніж. Намість пантрувати ключів, то його висадило на стрих, аби Пазі лишити час нищпорити по спіжарні. Навіть не знає, коли Пазя вийшла. Та ще й тішитися, як та маленька дитина, що вдалося їй розпороти пішевку й пустити пір'я на хату.

Пазя вернулася задихана. Вибріхувалася перед їмостью, що лиш тепер вийшла. Ходила буцім до Йванихи передати їй гроші на шнурки до черевиків, бо пірвалися, та в неділю не матиме в що взутися. Клялася в душу й тіло, що правду говорить. На доказ того розповідала їмості, що до Йванихи принесла сьогодні акушерка свіжу дитину.

Як їмость її запиталася, чого в спіжарні бракує муки й сиру, то вона обрушилася. Її ще ніхто на крадежі не спіймав, та й дасть господь милосердний, що ніхто цього не діжде. Вона не боїться й зараз присягнути, що нічого ніколи не порушила.

Не було що їмості далі й допитуватися. Зрештою, не хотіла зчиняти великого крику, аби панотець не довідався, бо він би зараз розвів таку сварку, що ще до тої шкоди сміх би з себе зробив.

Пазя правду казала, що ходила до Йванихи, що передала на шнурки та що до Йванихи принесла акушерка свіжу дитину. Але також правда, що Пазя вкрала муки й сиру, та й віднесла до Йванихи.

Як тільки в панотця полягали спати, відчинила Пазя тихесенько в кухні вікно, вискочила надвір і пішла бігцем до Йвана.

Там сьогодні, з нагоди гостювання акушерки, був могорич. Іван мешкав недалечко від церкви. Там стояло рядом, може, яких десять хат, межі ними й Іванова. Бо на цих пісках не держиться село так купи, як на чорній землі. Село Вороничі порозкидане на великім просторі. Хоч невеличке, а ділиться на три присілки. Скоро кілька хаток при купі, то вже й присілок. Майже кожде господарство має весь ґрунт укупі. Там і будинки стоять. Такі будинки не чіпляються сусідських, як на Поділлі, але стоять одинцем. Котрий господар багатший, то має до обійстя свою дорогу, а котрий бідніший, то обходить стежкою.

Такою стежкою зайшла Пазя до Йванової хати. Хоч мала, отже мусила Пазя схилитись, як уходила досередини: такі двері низькі. Хатчина тісенька. Перейтися по ній не було місця, можна лиш сидіти або стояти. Зараз біля дверей направо стояла велика піч із припічком, що займала собою майже третину хати. Насупроти дверей стояв стіл під стіною на перехресних ногах, нині застелений скатертю. Попід обі стіни, одна наліво від дверей, а друга напроти них, простягалася широка лава на ковбках, закопаних у землю. Біля печі — прилавок, а на нім спиралось одним кінцем кілька дощин. Другий їх кінець спирався на лаві, що йшла попід стіну. Ці дощини — буцім ліжко. От і вся обстановка в хаті. Не було тут ані килимів, ані вишиваних подушок, ані мисника, ані мальованого комина, ані навіть таркатої верені, як по інших українських селах. Голісіньке. Не

знати, чи через бідну землю затеряли тутешні люди почуття потреби прикрашувати свою домівку, чи через недалеко вже сусідство мазурів. Бо мазур не любиться в прикрасах. Він старається за те, що йому потрібне, а не за те, що красне.

У хаті душно й воняло, бо під припічком мало своє леговище поросся, що Йван його приніс собі від панотця. Ця духота й цей сопух запаморочували доразу кожного свіжого, що входив до хати.

Але зате був добродійством для тих дітей, що жили на вдержанні в Івана. Ці діти, заголомшені вбийчими газами, западали в глибокий сон або куняли на печі, затуманені, тратили апетит і не потребували кричати з голоду.

Опріч акушерки, застала Пазя з чужих удову Варвару. Сиділи за столом і балакали. Акушерка невеличка, але груба, вже старша жінка. Таке мала лице, що якби їй приправив вуса, то ніхто би не пізнав, що це жінка.

Іваниха була ростом більша від Івана. З виду на свій вік застара, хоч на ділі молодша від Івана. Лице в неї червоне й напухле від горілки. Заєдно лучалась їй нагода впиватися, бо бувала зчаста в місті та діставала від акушерки напитки. Так привикла до цього, що й за свої гроші купувала. Іван про це не знав та й не міг знати, бо він приходив лиш на ніч додому. Він був скупий, не дозволив би їй видавати гроші на горілку. Одначе вона мала такі гроші, про які він не знав. А як їй цих грошей забракло, то відносила до корчми муку й збіжжя.

Ждали на Пазию з вечерею. А як вона надійшла, кинула Іваниха на окріп пироги. Але горілку вже пили, бо на столі стояла надпита до половини пляшка, а побіч неї кусень хліба.

Ще пироги не зварились, як увійшов до хати Гринько. Приніс із собою кошіль і зараз-таки зачав відти виймати горілку, пиво й ковбасу. Боявся, щоби Йван не вигнав його зараз із хати, для того показував на самім вступі, що не прийшов упорожні, але вповні. Добре зробив, бо Йван таки налагодився був викидати. Та як побачив стілько добра, то лиш усміхався тим своїм придуркуватим сміхом, Іван був наче та бджола-сторож, що чатує в вічку улія цілий день і цілу ніч. Скоро занюхає чужу бджолу порожню, так зараз викидає, а як сама не здужає, то кличе других на підмогу... Тоді її, голодну гостю, жальцем у спину: “Не лізь, вража дочко, до чужого улія”. Коли ж гостя повна, що не лишень мав для себе досить, але мусить і другому вділити, бо як ні, то мед боки порозпирає, тоді сторожиха низький поклін перед гостею: “Просимо, сестричко, ближче, то все одно чий, аби улій”.

Зачалася вечеря таки від Гринькового приносу. Пили горілку й їли ковбасу. Іваниха напувала горілкою і свої рідні, малі діти, два хлопчики й донечку, що ще не спали, але сиділи рядком на тих дошках, що становили ліжко. Була такого переконання, що горілка додає дітям здоров'я. Як же їм дала по кусникові ковбаси, то котре перше вхопило, зараз тікало на піч на самий зад. Там оберталося до стіни й, держачи ковбасу цупко в руках, рвало її зубами стілько, кілько влазило в рот. Але, однако, лупало очима на боки, чи не закрадається хто видерти. Достоту як та собака, що вхопить кістку й ховається з нею на недоступне місце. Нехай тільки що ворухнеться поблизу, зараз собака гарчить.

По вечері пили пиво, а акушерка, не так п'яна, як запаморочена духотою й сопухами, наказувала Йванісі:

— А пам'ятайте, Йванихо, що на похорон цієї дитини призначено сто корон. Скоро лиш умре, то я вам сама своїми руками принесу гроші. Отут перед вас поставлю на стіл. Аби мені так матінка Христова допомогла зайти додому!

А Йваниха була водно п'яна: вона зачинала вже пити від досвітку. Сперлася ліктем на стіл і кивала побожно головою за кожним словом акушерки. Потім промовляла до неї ласкаво:

— Ей! Не кленіться, пані, бо я вам і так вірю. Очі видять, що цій дитині не може бути довгого життя. Таке воно марненьке, таке делікатне, як пушок. Не знати, чим би його й прокормити. Але

чим бог дає, тим християнин годується. Самі не їмо ніщо інше, тільки бульбу та й капустку, та й воно мусить до цього привикати. Скоро непривичне, то зразу дістане такий животик, як бубен, але що діяти? То все дар божий. Дякуймо йому, небесному, що родить бульбу та капустку!

А Гринько провадив розмову з Пазею. За кожним словом рухав шкірою на голові та й вухами. Просив Пазю, щоби вставилася за ним у Варвари. Нехай Варвара вийде за нього заміж. Пазя вставлялась, а Варвара не хотіла й слухати. Тоді Пазя сказала до неї:

— Та він каже, що давав тобі якісь гроші.

Варвара влютилася:

— Задурно мені грошей не давав. Що собі такий каліка гадає? Та мені в місті пани, такі біленькі, з золотом на зубах, та дають по дві корони. А якийсь панич та дав мені такий маленький вишиваний черевичок. Висів у нього на стіні над ліжком.

Вийняла з-за пазухи червону платинку, розв'язала й витягла підставку на годинник у формі маленького вишиваного тихолазика. Певне, вкрала з-над ліжка, бо ця річ їй ні до чого не придатна, то й нікому би до голови не прийшло робити їй такий дарунок. Показала Пазі, й обі оглядали те диво. А тим часом Гринько говорив:

— Будеш видіти, Варваро, що візьмеш гріх на душу, бо я, бігме, повішуся!

— Таки це найліпше зробиш, — відповіла Варвара спокійно, — бо ти в криміналі мусиш сконати; такий каліка, як ти, та не витримає кримінальським мурам.

Потім обернулася знов до Пазі й оглядала черевичок. Були вже обі п'яньонкі і задурманені сопухами, тим-то й не довиджали добре, особливо що маленька лампа на стіні задля браку чистого повітря майже погасала. Іван сидів мовчки на лаві під вікном. Сперся ліктями на свої коліна, а пальці запустив у розкуйовджений волос. Дрімав. Варвара завила старанно тихолазик у платинку, сховала за пазуху та й обізвалася до Пазі:

— Я це хочу подарувати вашому паничеві.

Пазя розсердилася. Її маленькі очка займилися вогнем, а лице почервоніло, як на морозі.

— А тобі зась до панича! — крикнула на Варвару й додала зневажливе, простацьке слово.

Варвара також розлютилась:

— То я — сяка-така! А ти ліпша? — Устала з лави й справила до Пазі кулак. Кивала ним над її чолом і приповідала: — Коли хочеш знати, то я вже була з паничем!

Пазя також устала й кричала їй у відповідь:

— Брешеш! — Потім відбила її кулак своїм і сказала: — Ти накивай матері своїй над гробом, не мені над головою!

Тепер обидві разом прозивали себе послідніми словами й тягалися за волосся.

Ані Іваниха, ані акушерка, жодна не обзивалася. Вони тільки витріщили здивовано очі й приглядалися. Ні одна з них не була певна, чи це зіправди діється, чи лиш їм привиджається. Такі були п'яні й запаморочені.

Зате Іван умішався поміж роз'юшені жінки. Устав поволі з лави, позіхнув і, зовсім не кваплячись, приступив до них, одною рукою вхопив Варвару за коси, а другою Пазю. Потім розвів руки широко, розділив жінки й крикнув на них:

— А тепер мовч одна з другою!

Але вони не мовчали. Паплюжились далі й рвалися одна до одної з кулаками. Іван над ними гукав:

— О! Небого, як я держу, то руки мають бути в вас закороткі!

Потім нараз сіпнув їх обі докупи та й товк чолом об чоло.

Від цього йшов такий голос, начеби хто стукав чиколонком до стола.

— А тепер буде тихо чи ні? — промовляв за кожним стуком.

Помогло. Жінки втихли. Іван випустив їх із своїх рук і сказав:

— Махайте спати.

Варвара вийшла без “бувайте здорові”. За нею потягся Гринько. Пазя лишилася.

— Та й ти вже йди! — обіззався до неї Іван. — Завтра рано вставати би до роботи.

Пазя вийшла, а за нею Іван. Завів її до стайні. Це була прибудова до його хати, під одною стріхою, якраз місце для одної корови. Він тут спав у жолобі.

— А вважай, не впадь на корову! — говорив Іван до Пазі. Але вона не могла ще забути своєї суперечки з Варварою. Взяла Іванові докоряти, що він не обстав за нею, та й зачала йому доказувати, що її була правда, а не Варварина. Та Іван не хотів цього слухати, чия правда, а хто провинився. Він так привик уже до бабських сварок і бійок, що зовсім не кортіло його довідатися, з-за чого посварилися Варвара з Пазею.

Гринько проводжав Варвару і безперестанку намовляв її, аби йшла за нього заміж. Варвара навіть не чула, що він говорить. Зовсім так, як би його біля неї не було. Ішла, трохи потикаючи, і говорила сама до себе. Відказувала на Пазю. Називала її всяко. Всі зневаги, які знала змалечку й яких вивчилася в місті, сипалися тепер із її рота, як із рукава. Викрикала голосно про всі крадіжки Пазі в панотця та про своє знаомство з паничем. Належала до тих жінок, що не вміють потиху думати. Тож виповідала навіть такі справи, що їх знаття людьми могло їй пошкодити. Розмовляючи з криком сама з собою, вимахувала ломакою, ніби когось б'ючи: уявляла собі свою ворожицю зараз тут, перед очима. А без ломаки нічю не випускалася, хоч це не є звичаєм молодичь ходити з палицею.

Помітила Гринька аж коло своєї хати перед дверми. Зразу приглядалась йому, дивуючись, відки він тут узвся. Нараз присіла й загримала хутко ломакою об землю. Так вигонять курей або свиней із грядок.

— Марш! А підеш ти! — кричала на нього, як на пса. Пішла до сіней і замкнула за собою двері.

Гринько стояв, мов не при собі. Ті Варварині присюди й той гриміт ломакою об землю налякав Гринька. Зовсім забув, яку мав постанову, йдучи сюди. Він думав зайти силоміць до хати, бо тепер Варвара п'яна, то легше здасться на підмову та й не матиме сили вибити його. Отже цілу цю постанову викинув йому той переляк чи зачудування, яке нагнала йому Варвара своїм поведінням. Почувався так, як той зайчик, що наскочить у лісі на сидючого чоловіка. Намість тікати, то зайчик із дива стає на задні лапки, нащурює вуха й приглядається тій чудасії.

Коли ж отямився Гринько, то вже не мав охоти добуватися до дверей. Обернувся й пішов. Розумів тепер дуже добре, що Варвару вже стратив навіки. Лиш одним одним мав жаль до свого каліцтва, а саме: що не має спромоги вбити Варвару. Коли б так руки йому служили, то зараз украв би десь сокиру, розбив би двері й морснув би Варвару сокирою в чоло. Нехай би ані дригнула!

Любив Варвару так, як любить зайчик своє життя, коли за ним лис гонить. Тепер бачив, що те життя втікає від нього. Знав добре, що жодна дівчина за нього не піде. Лиш одна Варвара була йому під пару: він злодій, а вона сільська повія. Він — злодій п'ятований, бо він сам вірив у те непохитно, що, покрививши йому пальці, назначила його природа на злодія. Ніхто з кривних не хотів держати його в хаті, бо він до тяжкої роботи не здатний. Батька ні матері не мав уже, відумерли його перед п'яти літами, лишаючи йому чверть моргу ґрунту. Хату дістав старший його брат, що вмер перед двома роками, лишаючи вдову з трьома дітьми. Удова вийшла заміж удруге, і обоє гонили Гринька від хати, як скажену собаку. Ще часом його стрик, Павло Гаєвий, передержав його якийсь час у себе, але недовго. Тепер мешкав Гринько на оборозі в Павла Гаєвого. Одначе крадьки, так, що ніхто не знав, навіть Павло ні. Закрадався на той оборіг уночі, як уже всі спали в хаті.

Гринько ходив також до Прусс. Казав, що був за мірошника в якімось млині. Чи воно правда,

ніхто цього не доходив. Знали тільки, що торік приніс гроші з Прусс. Цього ж року пішов також, але вернув за два тижні. Роботи не знайшов, гроші ж приніс.

Роздумав собі так, що оженився з Варварою, бо вона має хатчину й городець. Рахував, що на бульбу й капусту вистане їм ґрунту. А на решту старатимуться кожде по-своєму. Вона в молодих панів зароблятиме, доки ще сама молода, а він також буде промишляти так, як досі.

Він ходив щодня рано до міста та старався щось украсти: горнець, склянку, батіг, фарбу, цвяхи, що-небудь. Розуміється, це не завсіди йому вдавалось, але все приносило йому деякий крейцар. Мав знакомості з львівськими злодіями, виїздив навіть до Львова помагати їм. Головна його поміч була — переховувати крадені речі. Як заходила небезпека, що поліція попадала на слід злодіїв, то вони передавали йому речі на сховок. І він їх ховав добре, що ніхто інший не вдав би так. Розносив ті речі по селу й ховав їх людям в острішки або закопував десь у дебрі. За якийсь час віддавав злодіям ті речі, а вони за переховок йому платили. Але він би з тої платні не багато зискав, якби не взявся на спосіб затаювати з тих речей дещо для себе. Продавав потім знакомому жидові. Отак упрятав собі більше як двісті корон, а опріч того, держав у сні в Гаєвого п'ять маленьких ложечок. За всі п'ять давав йому жид три крейцарі, для того він їх задержав собі. Не знав, чи жид його ошукує, чи ті ложечки зіправди нічого не варті. Ще від весни не зголошувалися злодії до Гринька: або їх полапано, або вони вже покинули Гринька. Оце заставило його призадуматися над тим, що з ним далі буде. Він думав, і з цих думок виринула любов до Варвари.

Це була любов пристрасна, ідеальна, звіряча, чи як її хто схоче назвати. Досить того, Гринько почував, що без Варвари нема йому життя. Тільки про неї одну думав, тільки про неї одну любив розмовляти, тільки при ній одній почувався веселим. Зовсім не змінє стану речі, що коли б інша була тою вдовою, що тепер Варвара, не схожа навіть на неї з лица, то він би цю іншу так само полюбив. Так само бажав би знищити її, забити, щоби вона до другого не належала, якби допевнився, що вона не хоче належати до нього.

Гринько прийшов на обійстя Гаєвого, видряпався на оборіг і ліг. Думав заєдно про Варвару. Навчений твердим життям розуму, не дурився надією, що ще якимось воно все обернеться на добре. Видів докладно, що Варвара його ненавидить і навідити вже не буде. Розумів також, що при своїм каліцтві не здужає її вбити. Розпука обгорнула його душу, і йому здавалося, що потопає. Зараз близько берега на глибокій воді. Ціла гурма людей стоїть на березі, та дістатися до нього не можуть. Він видить їх, чує їх голоси, розуміє їх мову, а промовити до них не здужає. Отакий безпомічний!

А Варвара? Вона побоювалася, що Гринько влізе якимось до хати. Тому вилізла на стрих і потягла за собою драбину. Ненавиділа того каліцуна. Та й взагалі не хотіла й думати про віддавання. Теперішнім своїм станом була зовсім довольна. Любила молодих паничів. Як їх бачила, то трохи не іржала до них. Але ніколи не бажала собі, щоб який хлопець держався її вірно. Пішов один, то лучиться другий. Через те не завидувала Пазі панича. Була тільки люта на неї, що Пазя її зневажила перед людьми. Коли ж тепер забула про зневагу, то заснула на поді таким твердим сном, що хоч гармати коти, то не добудишся.

Пазя ж не те, — вона з природи була заздрісна. Не могла стерпіти жодної дівчини побіч себе. Навіть насаджувалася роботою, лиш аби не допустити до того, щоби взяли яку наймичку їй до помочі. З кожним, із найсердитішим чоловіком згодилась би, а з найліпшою жінкою ні. Зо Славком хотіла лиш часом пожартувати, а як довідалася, що й Варвара кинула оком на нього, то була б їй очі видерла, якби так сила. Для того не могла забути своєї суперечки з Варварою.

Уже як вернула на плебанію й лягла в кухні, то сон її не брався. Така була люта, що трохи своїх рук не кусала. Здавалося їй, що сюди до Славка не має приступу жодна дівчина, жодна молодиця. Аж ось та повія, Варвара, наважилася заманити його до себе. Хто знає, чи й не вдасться їй це. Адже Славко ходить десь водно перед полуднем у поле. Варвара може його перейти та й

закличе до себе. Якби Пазя знала, коли він там зайде, то би побігла й повибивала тій повійниці вікна. Наробила би такого вереску, що люди би позбігалися. Але ні! Пазя не може до того допустити, аби Славко запізнався з Варварою. Ніяким світом. Щось треба конечне придумати, аби загодя розбити всякі сходи між ними. Постановила сповістити їмость, що Варвара задумала. Але це, мабуть, нічого не допоможе. І Пазя в безсильній люті трохи не плакала. Передумувала всі можливі способи, як би, з одного боку, відстрашити Славка від сходин із Варварою, а з другого боку — помститися на ній. Та й таки придумала. Аж тоді успокоїлась і заснула.

На другий день пантрувала Пазя, щоби стрітися десь із Славком на самоті. Удалось їй зловити його, як ішов із саду від своїх ямок на другий сніданок. Обіздрівшись навкруги, чи хто не підслухує, приступила до Славка й обізвалася:

— А панич най не заходять собі з Варварою, бо вона заражена. Учора була в Іванихи акушерка та й оглядала Варвару. Казала, що незабаром їй ніс відлетить. Піде, мабуть, до шпиталю.

Побігла назад до кухні, лишаючи Славка переляканого, трохи не в обмороці. Всі його надії розвіялись в один миг. Ось де він, той забобон. Якою невмолимою правдою переслідуює він кожду людину. Покаже один нужденний промінчик утіхи і зараз дає за те ціле море гризоти. Що ж тепер Славкові по його підстрижених вусах? Що йому з того, що жінки липнуть до нього? Ось нині він був певний, що як тільки покажеться Краньцовській на очі, так вона зараз із ним замкнеться, посадить собі його на коліна або йому сяде, а то ні відси ні відти маєш: зараза! І що ж йому тепер діяти? Хіба зовсім не йти до Краньцовської? Але чи можлива це річ? Він же для неї привів волосся до порядку, підстриг вуса, а навіть зважився купити воду на волосся, і після того всього мав би сидіти дома? Найгірше лякало його те, що треба буде йти до лікаря. Але, може, ця біда ще не причепилася до нього? Промінь надії блимає йому перед очима. Адже не може бути, аби той забобон жартував так погано. Дав йому стільки літ гризоти й розпуки, то за те належиться Славкові якісь тривалі радощі.

По другім сніданку, як вийшов Славко надвір, то ще вагався, чи йти йому до Краньцовської. Може б, ліпше заждати до тої пори, коли допевниться, що здоровий. Але його так тягло до Краньцовської, що доти думав, доки не придумав собі такі причини, котрі не тільки не забороняли, але просто наказували йому йти туди. Вигадав собі, що це доля навмисне піддала йому гризоту про заразу, аби зменшити трохи його радощі. Бо якби його втіха не була нічим затемнена, то зараз по ній мусив би наступити смуток. А так при тих великих радощах усе буде потрохи журитися хоробою, тож вони стануться для нього зовсім будніми, а через те тривалими. Іти ж мусив доконче сьогодні ще й для того, що до завтра підросли би трохи вуса, а через те зробив би на Краньцовській слабше враження собою. По такій розвазі пішов ні надто радіючи, ні надто сумуючи, якраз у такім настрої, якого вимагав його забобон, щоби все було гаразд.

Краньцовська ждала на нього й сьогодні. Отже не з нетерплячкою, але з несупокоєм. Коли роздумала собі на самоті, що з цього всього може скоїтися, то трохи перелякалася. Вчора навіть рада була, що Славко не прийшов. Мала час розважити собі докладно постанову, як має заховуватися супроти нього. Тепер тільки була неспокійна тому, бо боялася, чи вдасться їй виконати цю постанову. Вона пізнала вже себе, що як тільки побачить Славка, то забуває зовсім на те, що передом собі постановила. Коли дивиться на нього, то набирається якогось дивного почування. А те почування заставляє її язик говорити таку мову, яку вона зовсім не наміряла.

Учора роздумувала цілий день над цією справою. Погодилася вже з тою думкою, що їй вільно мати свого приятеля. Уже хоч би з тої самотої причини, аби помститися на своїм нелюбі. Одначе були до цього ще три важні причини. Що перша: загальне переконання, що вона має такого приятеля. Бо поминувши навіть сплетні її мужа, ніхто розумний не повірить, що вона вдоволяється таким п'яницею, як її подруг. То друга причина, що вона почуває таки потребу полюбити якогось мужчину й забавитися з ним. А третя, що тій любові ніщо не стоїть на перешкоді. Бо одно, що її

подруг на цілі тижні пропадає з дому, а друге, він їй не важився би нічого сказати, хоч би навіть довідався про це. Удавав би, що не догадується нічого. А хто знає, чи й не був би з того радий, що й вона має якийсь гріх на душі. Бо тоді не боявся б її так дуже за своє п'янство, як тепер боїться, та й мав би причину до нових “вандрівок”. А від них він уже не відвикне.

Славка ж вона дуже полюбила, бо здавалось їй, неначе він подобає зовсім на той образ, який вона в серці своїм носить. Змалювала собі цей образ у хвилях горя й зневіри, тоді, як сиділа самотою й роздумувала, що сини її — це діти алкоголіка. Старший син не проявляє ніяких здібностей, мабуть, учитися не зможе. Молодший, хоч уже йому два роки, не вміє ще говорити, а надто мав уже істеричні напади. Змалювала собі цей образ тоді, як роздумувала над тим, що загирила свій вік молодий. Ані одна мрія молодості не справдилася, все сталося якраз навиворіт. Соромиться навіть показатися між люди. Здавалось їй, що ніщо інше не може її ждати, лиш усілякі сподівані й несподівані нещастя.

Цей вимріяний образ був противенством до її подруга з виду й з удачі. Але вона не знала, чи цей образ виринув передом, заки пізнала Славка, чи, може, саме Славкова поява змалювала їй той образ. Досить того, що Славко подобав на нього, особливо своєю вдачею. Краньцовська хотіла мати мужчину тихого, смиренного, що сидів би завсіди біля неї та й був їй слухняний. Через свою мовчазність і сум подобав Славко на такого. Любила також Краньцовська його невинність, бо вона думала, що він зовсім невинний. Остогидла їй фізична любов. Вона ж зазнавала цю любов від чоловіка, що не вдоволявся своєю жінкою, але приставав також із усілякими повіями. Тож Славкова несміливість чарувала її серце. Хотіла б його видіти таким завсіди. Та попри це ні за що в світі не згодилася б, щоби Славко задля своїх мужеських забаганок шукав собі іншої жінки. Він би цим опоганив себе в її очах так, як її подруг. Із другого ж боку виділа, що Славко не є зовсім вільний від таких забаганок. Той нападистий поцілунок у лісі, що відібрав їй на хвилю всю приману любові, та був ніщо інше, як саме така забаганка. А навіть вона сама почувала часом до нього несвідомо фізичну любов. Вона — старша жінка та розумілася вже на таких почуваннях. Не раз тягло її щось силоміць, щоби його обіймати або хоч доторкнутися злегенька кінчика його носа. Або ті обійми в лісовій будці, коли кругом гуділа буря. Вона зробила це з переляку, а отже дрижала на цілім тілі з любові.

Тепер здавалось їй, що зловилася в якусь пастку. Бо коли відкажеться, то стратить Славка. Він тоді шукатиме таких жінок, як її подруг. А тоді він для неї пропащий, хоч би навіть пересиджував з нею всі дні й усі ночі. Також поцілунків відмовити йому не може. Вона ж хоче відкрити перед ним усі тайни свого серця, мусить його до себе зосміливити, бо нічого їй так у житті не бракує, як людини, що перед нею могла б відчинити свою душу. Цього ж їй досі не судилось зазнати. А попри те все обіймав її серце страх перед скандалом. Вона знала, що належати до іншого серцем і душею, то це більша зрада подружньої вірності, аніж належати тілом. Отже, загальне переконання про жіночу неславу лякало її дуже. Хоч розуміла, що це забобон, защеплений їй змалечку, то все-таки не могла розлучитися з тою думкою, що доки лиш любить другого, то це їй вільно, коли ж віддасться йому тілом, то вже станеться простою повією. Тоді й сама затратить пошану для своєї особи.

Отакі ж гадки зродили в ній почування, що вона сама зловилася неначе в пастку. Бо відмовити Славкові не сміє, пристати ж на його забаганки не може. Вона вірила непохитно, що приязнь із Славком вижене з її серця дотеперішню гризоту. З другого ж боку боялася, що ця приязнь та нажене на її душу непереможний несупокій душевний.

Такими думками мучилася Краньцовська цілий вчорашній день. Аж укінці додумалася до постанови, котра навела на її серце розвагу. Постановила собі залишити супроти Славка всякі натяки любовні. Коли ж він цього бажає, нехай сам допоминається. Тоді вона йому не відмовить. У любовних обіймах скаже йому, що він своїми забаганками намагається їх любов споганити.

Коли ж це не pomoже, то нехай робить як знає. Але почин і заохота від неї самої не сміє вийти. Тоді в неї буде совість чиста. Неслава на неї в її очах не може спасти, бо все сталося насупереч її волі; коли б тільки вдалось їй заховати при Славкові цю задуману здержливість. Бо досі, як тільки його побачить, то теряє зовсім свою постанову. Якась дитиняча веселість охоплює її серце. Стається тоді такою бесідливою, що не може вдержати свого язика. Завсіди вихопиться з таким словом, яке зовсім не наміряла сказати. От і тоді, коли посилала за ним Шарлоту. Адже хотіла його лиш на те мати при собі, щоби показати йому свою байдужість, а тим часом зачала йому докоряти Варварою, хоч не мала до цього ніякого права, бо їх із собою досі ще ніщо не лучить.

Але тепер постановила бути панею свого язика. В жаден спосіб не скаже ані одного необдуманого наперед слова. Можна ж ті натяки залишити. Є й без того об чім розмовляти.

Вже бачила Славка крізь вікно, вже лиш із трудом відгонила сердечний сміх із своїх маленьких губок, уже аж тягнуло її щось вибігти насупроти нього, а все-таки не забувала про свою постанову. Ждала на нього в малій світличці, що біля веранди. Не рушиться відсіля, нехай її шукає. Але він не шукав, бо це ж була найближча світличка.

Увійшов до неї з підстриженими вусами. Трохи не кинулась і не вицілувала його за те. Зовсім не з тої причини, що це його занадто прикрасило, але для того, що він її послухав та що задля неї ж їхав до міста навмисне до фризiera. Подумала собі на свого нелюба з тими великими вусищами. Ах! Які ж вони гидкі! Він же мочає їх завсіди в пиві, в страві, розчісує щіточкою зо свинської шерсті! Здалося би Славка похвалити за його слухняність, за те, що хотів зробити їй приємність, що такий добрий для неї. Але ні, це ж були би знов натяки! Не питатиметься навіть, де він був учора, бо з такого питання та зійшла би таки розмова на вуса.

Попросила його сідати й розпитувала за читальню, а в серці тішилася, що таки перемогла свій непосидючий язик. Наказала йому говорити те, що вона хоче, а не те, що язикові було би мило. Славко відповідав віднехотя: він надіявся інакшого привіту від Краньцовської. Та вона помагала йому в відповіді. Розпитувала про кожду частину будови окремо. Чи вже стіни виліплені, чи дах покритий, чи вже є якийсь стіл, лави тощо? Рада би сама побачити те диво вороницьких гайдамаків. Може, підуть там.

— А ви чого так нахмурились? Гнівається, чи що?

Він сидів туманом. Той сум, що нападав його в часи пристрасті, переміг його тепер зовсім. Його очі, що в них малювалася похоть, соромилися самі за себе й утікали лячно від її погляду.

— Вам, бачу, знов щось сіло на ніс. Мушу я вам те “щось” зігнати.

Усміхнулась і злегенька доторкнулася своїм пальчиком до кінчика його носа. Була свідома цього діла, навіть намірила його. Отже, мала совість спокійну, бо не вважала це за ніякі натяки, тільки була переконана, що мусить його якось розрухати. Але він сидів мовчки. Його несміливість смішила й бавила її. Уважала за свій обов'язок додати йому трохи відваги. Зачала йому допикати Шарлотою. Певне, він чуває щось до Шарлоти, бо, видко, тужить за її товариством.

— Я не дбаю за ніяку Шарлоту, — відповів він сердито.

Був у такій настрої, як той мужчина, що сидить на самоті з любкою, а то хтось навмисне приходить і заважає. Та й ця сердитість бавила її.

— Ну! Не сердьтеся, я жартую. Адже не маю найменших причин уважати вас за такого, що одну жінку цілує, а за другу думає.

Та й це вона не мала за ніякий натяк. Навпаки, була переконана, що говорить йому “моралі”. Адже молодий чоловік повинен знати, що жінок негарно зраджувати. Але попри те можна йому ще трохи Шарлотою допекти, бо інакшим способом годі з нього слова добути.

— Кажіть же, куди волите піти? До лісу чи до читальні? Як хочете до лісу, то я можу вам зробити ту вигоду, що лишу вас у лісі самих із Шарлотою.

Він відповів на те знов сердито, що йому все одно куди, лиш аби без Шарлоти.

— В таким разі не забудьтеся знову. Таких нападистих поцілунків я не приймаю. Ви взагалі не вмiсте цілувати, пане Славку! Натиснули-сте мені губу до зубів, що аж боліла. Ось вам за те! — При цiм слові вдарила його по руці. Це також, на її думку, не був ніякий натяк. Совість у неї чиста: вона тільки хоче йому пояснити, що й поцілунком можна зробити жінці прикрість. Уважала навіть за вказане навчити його, як має цілувати, щоби з цього був сякий-такий смак. Для того говорила далі: — Ви, пане Славочку, мусите собі зятямити, що люди цілуються на те, щоби собі й другому зробити приємність, а не на те, щоби комусь заподіяти біль. Цілувати треба легенько та й ждати на відповідь, бо поцілунок без відповіді не має й половини того смаку. Невже ж аж я мушу вас учити, ви самі не знаєте?!

Дивилася на його захмурене обличчя і не могла здержатись від веселої усмішки.

А він подумав: “Уже зачинається!” Зараз викинуло йому на губі гарячковий міхурець. Цей міхурець його свербів, а він його легенько гриз зубами. З таким сильним биттям серця, що аж дух йому запирало, ждав у гарячковій нетерплячці на дальші слова й учинки Краньцовської.

Слів посипалося ще багато, але вчинок не наступив жоден. Славко почувався сердитий і здивований. Краньцовська говорила безперестанку, але Славко її вже не чув і не розумів. Пересидів так майже безпритомно аж доти, коли вже було час іти на обід. Краньцовська бавилася за той час дуже добре. Вона любила дивитися на цього несміливого мужчину, що з такою увагою мовчки слухає її мови. Який же він невинний! Вона бачить, що він має мужеські забаганки, але, мабуть, сам навіть не свідомий того. Якраз противенство до її мужа, що не хоче з жінкою й посидіти дома та не видить у ній ніщо інше, як тільки самицю. А ще на додаток навіть неперебірливий, якої раси ті самиці!

Просила Славка, щоби лишався з ними на обід. Але він відмовився. Казав, що дома ждатимуть на нього. Про себе ж подумав, що нема ніякого рахунку лишатися, бо видів, що з його думок сьогодні вже жодна не сповниться, а зрештою, втратив би пообіднє спання.

— Коли не можете лишитись у нас, то ми вас проведемо, — сказала Краньцовська. Почувала в своїм серці вдяку для нього та й хотіла йому показати її своїм супроводом. — Ви заслужили собі нині на те. Проведемо вас аж до читальні.

Вийшли всі четверо. Шарлота з Мундзьом ішли напереді. Краньцовська не вгавала балакати. Говорила, що їй імпонують “гайдамаки”. Вона любила їх за те, що мають якусь ідею, та й так безоглядно йдуть до неї. Вірила польським газетам, тому говорила про безоглядність. Славко трохи оживився. Йому все здавалося, що читальняний будинок — це почасти його діло. Розповідав їй про крамницю й просив її, щоби брала в ній товари. З охотою на те пристала. Для служби буде брати допевне, а для себе, коли товари відповідатимуть добротою.

На читальнянім будинку вже повзався бляхар. Побивав дах. Стіни вже були вставлені, тільки вікон іще не було. Краньцовська не могла зо Славком розлучитись. Не подобало їй проваджати його далі, для того прийшло їй на думку, що тепер він повинен їх провести назад. Сміялася з такої видумки, але не попускалась її. Славко, хоч нерадо, мусив іти назад. Мовчав уперто, не намагався навіть бути супроти неї чемний. Його надії не сповнились, і він сердився. Думав про свій забобон. Чому він не справдився? Адже, мабуть, усе заповідалося добре. Для чого нараз усе попсувалося? Лютився на Краньцовську. Вона зачинає й не кінчить: тільки дратує його. Послідніми днями набрав довір'я в своє повождення. Це довір'я відібрало йому пошану для Краньцовської. Як перед тим не важився навіть подумати про якісь ближчі стрітини з нею, так тепер мав те переконання, що вона має обов'язки супроти нього й не хоче тих обов'язків виконати. Тільки дратує його. Злість розбирала його, і він був готовий цю злість їй показати.

Вона помітила його невдоволення. Зразу її це бавило, але коли він уперто мовчав, стала непокоїтися. Врешті сказала йому це:

— І чого ж ви знов надулися, стара дитино?

Не обзивався.

— Та скажіть же! — напирала вона. — Мені здається, що коли ви на мене гніваєтесь, то повинні сказати мені за що? Може, хоч стільки я варта в вас!

Схопила його за руку й потиснула. Він кинув сердито головою на Шарлоту, що йшла з Мундзьом перед ними. Краньцовська засміялася. Догадалася причини його невдоволення: він сердитий, що Шарлота їм заважає. Тішилася тим дуже, що він волить бути з нею на самоті.

— Ах, боже мій! Що ж я тому винна?

— Якби ви, пані, не хотіли, то її б тут не було, — відповів Славко сердито.

Вона знов узяла його за руку:

— Не будьте ж дитина! Адже вона не розуміє й півслова з того, що ми говоримо.

— Ат! — сказав Славко.

Вона сміялася. Вимагала від нього, щоби говорив виразно, бо вона такої мови не розуміє.

— Чи то люди лишень говорять із собою? — запитався Славко глибокоумно.

Її на radoщах аж під серцем скоботало, що він та здобувся на натяки.

— Ну! Не гнівайтесь, завтра вже будемо самі двоє. Знов доторкнулася його руки.

— Ат!

Вона сміялася:

— Чесне слово вам даю, що не розумію цієї мови. Це, може, з литовська?

Він думав над тим, як би свою думку сказати. Врешті придумав:

— А завтра скажете знов, що завтра. Ви все, пані, відкладаєте на потім. Зачнете й не кінчите.

Вона дивувалася. Не пригадує собі ніщо таке, що би могло дати йому привід до такого переконання про неї. Він лютився, що вона така недогадлива, а не мав відваги сказати, чого від неї хоче.

— Скажіть же, пане Славочку! — просила вже його на правду. — З таких недомовок та родяться потім непорозуміння й кваси.

Славко соромився й лютився. Соромився виповісти свою думку, а сердився на Краньцовську, що вона не догадується. Аж укінці лють перемогла сором і Славко обізвався:

— А ви, пані, зачали говорити за поцілунок...

Вона зчервонілася на лиці тим вогнем, що долоні на нім не вдержати, так пече. Потім ухопила Славка за руку.

— Кінчіть же ви! — говорила з нетерплячкою. — Мені докоряєте, що я не кінчу, а самі цілий час розмовляєте недомовками.

Його голос дрижав, бо стукіт серця трусив йому горло:

— Ви, пані, обіцяли навчити мене, який смак у поцілунку.

Неначе зняв величезний тягар із свого серця. Отже воно таки стукало далі.

Краньцовська не випускала його руки з своєї, тиснула її, але говорила зовсім спокійно:

— Одно, що я вам це не приобіцяла. Я казала тільки, що ви не вмієте. А друге...

Вона стала, придержала Славка. Гляділа вслід за Шарлотою, чи далеко відійшла. Потім говорила пошепки:

— А друге, ви цього від мене не домагалися.

Дивилася йому в очі й усміхалась. А він думав: “То ти, небого, схочеш, щоб я від тебе домагався всього!” Почув у собі якесь невдоволення, наче якийсь несмак. Вона випустила його руку з своєї, і обоє пішли далі. По хвилі мовчанки, буцім зовсім не нав’язуючись до своїх попередніх слів, сказала Краньцовська:

— Прийдіть із полудня. Чи ви не можете ніколи покинути свого заняття?

Він надумувався. Постановив прийти.

— Отже, видите, вже все в порядку. А тепер мене гарно перепросите за те, що гнівалися без

причини.

Були вже біля дому Краньцовської й мали розходитись. Він брав її руку, щоб поцілувати, а вона розклала пальці, підносила їх угору так, що він не міг їх уловити, її це тішило, а його дратувало. Розійшлися.

Вона була дуже рада з себе. Таки вдержала свій язик, про вуса не згадала й словом. Совість мала чисту. Те, що після цього станеться, то станеться не з її причини. Була рада й зо Славка.

А Славко не був радий нітрохи. Ані одна справа не зложилася так, як він про це мріяв. Давно йому знакома зневіра закралася наново до його серця. Це й з полудня не варт іти. На що? На пусту балаканину. Але що сталося з його забобоном? Із тим забобоном, що завжди справджувався. Хіба би він тепер Славка здурив? Це не може бути! Ніяким світом! У ніщо, але до слова: в ніщо так Славко не вірив, як у той забобон. Тільки тепер якось вони оба не порозумілися.

І Славко задумався. Задумався глибоко. Всі сили умислові зібрав до купи, напружив їх і радився з ними, в чім він схибив своєму забобонові. Ага! Є, найшов! Ой, який же він дурень! Сама доля дала йому притоку журитися, а він не журився! Адже зараза, зараза. Тільки було нею перелякатися, загризтися, а за те в Краньцовської збирав би самі тріумфи. Так же ні! Він собі байдуже про заразу. Зараз-таки потішився, що вона його не вчепиться. Та хто знає, чи Славко здужає журитися коли тою заразою так, як того треба на те, щоби його мрії здійснилися?! Але ще попробує. Попробує навіть піти до Краньцовської, бо почуває по собі, що щось його до неї дуже-дуже тягне. Не вірить навіть, чи вдалося б йому лишитися дома, хоч би й завзявся.

Обідом наївся до цілковитої втоми. Щезла сердитість, щезла зневіра, щезла пристрасть. Ці всі почування зійшлися в одно й перекинулися в одну велику дрімоту. Очі дивилися, але виділи не все. Вони так привикли за такий довгий час заплющуватися по обіді, що тепер у них затемнювалося, хоч були отворені. Ноги, руки й інші частини тіла по черзі завмирили, хоч Славко ще жив і думав.

“Піду по підвечірку”, — потішився Славко й ліг. Але по підвечірку заворот голови, кислота в роті, зденервування й сердитість, скажена сердитість. Ніяким чином неспромога прочунятись. Чи хотілося б Славкові в такому стані десь іти на любовні сходи?! Нехай чорт ухопить і Краньцовську, і усі жінки, і його з ними!